

Marcel Brion ve Peyami Safa'nın Attila Hakkındaki Romanları

Fazıl GÖKÇEK*

ÖZ

Peyami Safa'nın 1932 yılında basılan *Attila* romanının, Marcel Brion'un 1928'de Fransa'da yayımlanan ve 1931'de Türkçeye de çevrilen *Attila* adlı eserinin etkisinde kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Bu yazıda Peyami Safa'nın bu romanda nasıl bir Attila kişiliği kurguladığı, bu kurgunun Attila'nın bilinen tarihî kişiliği ile ne kadar örtüştüğü ve Marcel Brion'un eseri ile bu romanın hangi bakımlardan benzeşip hangi bakımlardan ayrıldığı konuları üzerinde durulmuştur. Yazıda ayrıca Peyami Safa'nın bu romanının 1930'lu yıllardaki Türk tarih tezi ile ilişkisinin bulunup bulunmadığı sorusu da cevaplanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Peyami Safa, Marcel Brion, Attila hakkındaki romanları.

ABSTRACT

Marcel Brion and Peyami Safa's Novels about Attila

It is understood that Peyami Safa's 1932 novel *Attila* was written under the effects of Marcel Brion's work *Attila* published in France in 1928 and translated into Turkish in 1931. This article examines how Peyami Safa have fictioned an *Attila* personality, how appropriate this fiction was to *Attila*'s known historical personality, and to what degree Marcel Brion's work and this novel have similarities and differences. This study also tries to respond the question if Peyami Safa's *Attila* was related to the Turkish history thesis in the 1930s.

Key Words: Peyami Safa, Marcel Brion, the *Attila* novels.

Giriş

Peyami Safa'nın 1932 yılının başında yayımlanan *Attila* romanının, kendisinden önce, 1928'de Fransa'da basılan Marcel Brion'un *Attila* romanının etkisiyle kaleme alındığı iddiası bizde bu iki romanı

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İZMİR.
e-posta: fgokcek@hotmail.com

karşılaştırma fikrini doğurdu. Brion'un söz konusu romanının 1930 yılında Türkçeye de tercüme edilmiş olması, Peyami Safa'nın eserinin arkasında bu romanın bulunduğu fikrini desteklemektedir. Bu durumda daha sonra yazılan romanın bir öncekinden ne kadar etkilendiği veya onu ne kadar tekrar ettiğini anlamak için başvurulacak en doğru yol, iki romanı ayrıntılı olarak karşılaştırmaktır. Biz bu yazıda bunu yapmaya çalışacağız.

Marcel Brion, söz konusu romanının dışında Hun tarihi ve Attila ile ilgili başka kitapları da bulunan bir araştırmacı olarak tanınmıştır. Onun *Attila* romanından önce Hun tarihi ve Attila ile ilgili Asya ve Avrupa'da Hunlar adlı bir araştırmasının bulunduğu bilinmektedir. Bu şöhreti sebebiyle olsa gerek, yazdığı roman aradan çok geçmeden Türkçeye tercüme edilerek yayımlanmıştır. Peyami Safa'nın söz konusu romanın gördüğü ilgiden etkilenmiş olması mümkündür. Ancak bu romanı kaleme alırken kurguya ve üsluba pek özen göstermediği, roman okunduğunda görülmektedir. Okuyucuların da bu sebeple söz konusu romana ilgi göstermedikleri anlaşılmaktadır. Nitekim diğer romanları birçok kez basıldığı halde *Attila*'nın ikinci baskısı ancak 1973 yılında, ilk baskısından kırk yıl sonra yapılmıştır. Son zamanlarda Attila hakkında başka romanların yayımlanmasının da etkisiyle Peyami Safa'nın bu romanı tekrar hatırlanmış ve son olarak roman beşinci baskısını yapmıştır.

Peyami Safa'nın romanı hakkında *Resimli Şark* mecmuasının 14. sayısında (Şubat 1932) ilgi çekici bir yazı çıkmıştır. Bu yazıdaki bazı ifadelerin, Peyami Safa'nın Attila hakkında bir roman yazmak istemesinin sebeplerini de açıkladığını düşünüyoruz:

“Resimli Ay Matbaası Türk Limited Şirketi geçen ay zarfında muktedir edibimiz Peyami Safa Beyin Attila'sını neşretmekle millî kütüphanemize güzel bir sene başı hediyesi takdim etmiş oldu.

Attila miladın 5. asrında Asya'dan gelerek merkezî Avrupa'da büyük bir Hun imparatorluğu tesis ederek, bir kolunu Bizans'a, bir kolunu Pirene dağlarına atmış, bir ayağı ile İtalya'yı istilâ ederken diğeriyle Almanya'ya girmiş büyük bir Türk cihangiri, yüce bir Türk hakanıdır.

Attila'nın hayatı baştan başa zafer, fütihat ve kahramanlık destanlarıyla doludur. Fakat maalesef şimdiye kadar bu büyük fatihin muhteşem hayatı efsaneler, yalan yanlış tezvir ve iftiralarla karartılmak istenilmişti. Garp müverrihleri Attila'yı daima bir barbar olarak tasvir etmekten, tarihî hakayığı alenen tahrif etmekten vahşi bir zevk duymuşlardı. Fakat “hakikat” öyle bir nurdur ki, hiçbir zaman bulutla kapanmaz, er geç bütün kuvvet ve kudretiyle ortalığı aydınlatır. Attila için de böyle olmuştur. Mutaassıp, garazkâr müverrihlerin asırlarca süren bu iftiraları, son asrın bitaraf, namuslu ve

müdekkik müverrih ve müellifleri tarafından tamamen tekzip ve tashih olunmuştur.

Bilhassa Almanya, Fransa ve Macaristan'da olmak üzere Avrupa memleketlerinde Attila'nın hayatı hakkında otuzu müteceviz neşriyat yapılmış ve bu ulu Türk hakanının hayat ve tarihini tenvir eden birçok vesaik ortaya çıkarılmıştır. Ezcümle bunlardan Fransız Mösyö Marcel Brion'un eseri çok mühim ve bilhassa tetkike şayandır. [Dipnot: Bu eseri *Cumhuriyet* gazetesi son günlerde tefrika etmişti.]

Bizde Attila'nın, bu büyük kahramanın, bu meşhur fatihin tarihini ve bilhassa muaşakalarla dolu hayat-ı hususiyesini ilk defa yazmak şerefi hassas edibimiz Peyami Saf'a Beye nasip olmuştur. Üstadı bu muvaffakiyetinden dolayı bütün mevcudiyetimizle tebrik ederken şu bir cümleyi ilâve ederek: Attila nasıl tarihin şaheseri ise, *Attila* kitabı da Peyami Safa'nın öyle lâyemut bir şaheseridir."

Bu mübalağalı ifadelerle dolu yazının devamında Peyami Safa'nın *Attila* romanının önsözü aynen iktibas edilmiştir. Bu yazıda Attila'nın "büyük bir Türk cihangiri" olduğu belirtilmiş olmakla birlikte ne Marcel Brion'un ne de Peyami Safa'nın romanında Attila'nın Türklüğü ile ilgili bir iddia yoktur. Ancak Peyami Safa'nın roman için yazdığı önsözde Attila'yı "büyük Türk başbuğu" olarak nitelediğini görüyoruz. Dolayısıyla Murat Belge'nin bu roman hakkındaki yazısında Peyami Safa'nın Attila üzerinden Türkçülük yaptığı iddiası bir yere kadar doğrudur. Murat Belge'nin yazısının bu iddianın dile getirildiği kısmını aşağıya alıyoruz:

"Attila" figürü, 1908 sonrasında yükselen Türkçü milliyetçiliğin gözünde önem kazanmıştı. Çünkü büyük bir "Türk" komutanıydı ve üstelik bu büyüklüğünü Avrupalılar karşısında göstermişti. Bizim için önemli olan Attila hakkında bir Fransız'ın roman yazması da önemliydi (yazarın kendisi pek birinci sınıf sayılmasa da). Dolayısıyla bu kitap hemen Türkçeye çevrildi. Fransa'da 1928'de yayımlanan kitap, üç yıl gibi kısa bir süre sonra, 1931'de, "Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi" tarafından yayımlandı. Kitapta çevirmenin adı bile yok.

Dünyayı titreten Türk

Herhalde yankı buldu, birtakım tartışmalara (yayına geçmemiş olsa da) yol açtı ki, 1931 veya 1932'de Peyami Safa da bir *Attila* romanı yayımladı. Bunun Brion'un kitabına cevap vermeyi üstlenmiş bir kitap olduğu çok belli. Kaynakları aynı (Priskas ve Jardenas gibi bazı çağdaş gözlemcilerin anlatılarından yararlanıyorlar), ama tabii kaygılarının yönü değişiyor.

Yazdığı tarih önemli. Bir yanda Atatürk Birinci Tarih Kongresi hazırlığında. Bu Kongre'nin "Göç Yolları", "Her medeniyet Türk'tür" yollu, bir geçerliliği olmadığı herkesçe bilinen aşırı tezlerini bir yana bırakırsak, asıl vurgu yaptığı

nokta Türkleri medeniyet taşıyıcısı olarak gösterme çabasıydı. Bugün hâlâ birilerine pek hoş gelen “Dünyayı titreten Türk” imgesinden, medeniyetle haşır neşir Türk imgesine (metodolojisi tamamen yanlış da olsa) bir geçiş sağlamaya çalışıyordu. Bu iki imge arasında en fazla sürtüşme çıkacak noktalardan biri de, ister istemez, bizzat Attila’nın kendisidir. Yukarıda da söylediğim gibi, Attila, “geçtiği yerde ot bitmeyen savaşçı” ve “Allah’ın kamçısı” olarak militarist Türkçü milliyetçiliğin idolü haline gelmiştir. Bu medeniyetle bağdaştırmak da zordur.

Tahripkar yaratıcı

Peyami Safa romanının önsözünde, o zamana kadar da, ondan sonra da, kimsenin dikkatini pek çekmeyen bir “kadınları seven ve anlayan Attila” imgesi yaratır. Buna, Batı’nın yozlaşan medeniyetini silkeleyerek bir ahlaki uyanışa yol açma işlevini ekler ve “tahripkâr yaratıcı” diye bir sıfat bulur.

Peyami Safa bence elinden geleni yapmaya çalışmış ama Attila üstünden bir “medeniyet havariliği” hikâyesi kurmak kolay iş değil. Romanın başarılı olduğunu söyleyemeyiz.”

Peyami Safa’nın bu kitabın yazıldığı tarihlerde Türkçü bir bakış açısına sahip olduğu doğrudur. Kitabın önsözünde Attila’yı “büyük Türk başbuğu” olarak nitelemesi de bu bakışın yansımasıdır. Fakat ilginç bir şekilde romanda Attila’yı bir Türk imparatoru gibi gösterme çabası yoktur. Kitapta Attila’ya karşı sempatik bir bakışın bulunduğu muhakkak, fakat bu olumlu bakışı Attila’nın Türklüğü ile ilişkilendiren ifadelerle rastlamıyoruz.

Yazımızın asıl konusuna, söz konusu iki romanın karşılaştırılmasına gelince:

İlk olarak, her iki romanın da Attila hakkında aynı kaynaklardan yararlandıkları anlaşılmaktadır. Marcel Brion, ayrıca bir Hun tarihçisi olarak Attila ve Hunlarla ilgili araştırmalarında kendisinin ulaştığı sonuçları da romanında kullanmıştır. Peyami Safa romanında yer yer dipnotlarla yararlandığı kaynakları göstermiştir. Bunlardan en başlıcası Romalı tarihçi Prisküs’tür. (Prisküs aynı zamanda romanın kişilerinden biridir.) Peyami Safa, yer yer sayfa numarası da vererek Prisküs’ün kitabından yararlandığını belirtmiştir. Onun yararlandığı ve ismini zikrettiği diğer tarihçiler ise Herodot ve Jurdanes’tir. Amede Thierry’nin *Roma İdaresi Altında Gol Tarihi*’nin 3. cildinin 6. babı ile aynı yazarın *Historie d’Attila* adlı eseri de yazarın zikrettiği kaynaklar arasındadır. Marcel Brion’un romanında da bazı bölümlerin Prisküs’ün güncesinden nakledildiği belirtilmiştir. Ayrıca her iki romanda da görülen birtakım tarihî anekdotlardan, iki yazarın da ortak kaynakları kullandıkları sonucuna varabiliriz. Sonuç olarak her iki romanda da anlatılanların tarihî kayıtlarla belgelenme çabası dikkati çekmektedir.

Her iki romanın aşığı yukarı aynı süreyi içine alan bir zamana yayıldığını belirtebiliriz. Ancak M. Brion'un romanında Attila'nın çocukluğu ile ilgili dönem ayrıntılı bir şekilde verilirken Peyami Safa'da bu ayrıntılar yoktur. Hatta Attila'nın çocukluğuna ve tahtı ele geçiriş sürecine hemen hiç değinilmemiştir.

M. Brion'un eseri, romandan çok bir tarih kitabı gibi başlamakta ve uzun uzadıya (s. 7-19) Hunların ilerleyişi ve yayılışı hakkında bilgi vermektedir. Romanın "Hunların Girişi", "İttifaklar" ve "Attila'nın Sülalesi" başlıklı ilk üç bölümünde roman türünün gereklerinden olan herhangi bir olay örgüsü veya vaka yoktur. Ancak "Kadim Roma Seciyesine Malik Son Romalı" başlıklı dördüncü bölümün sonunda Roma'nın gönderdiği sefaret heyetinin Hun Devletinin başkentine doğru yola çıktığı bilgisi ile birlikte sefaret heyetinde bulunan kişilerin adları da verilmiştir. İlk bölümün sonundaki, çocuk Attila'nın bir diyalog çerçevesinde gösterildiği sahne dışında dördüncü bölümün sonuna kadar M. Brion bir tarihçi tavrıyla sadece tarihî bilgiler vermiştir. Buna karşılık Peyami Safa'nın eseri tam bir roman başlangıcına sahiptir. Fırtınalı bir gecenin tasviriyle başlayan romanda, bu fırtına içinde hayatta kalmaya çalışan bir kabile gösterilir ve bu kafilenin kendi aralarındaki konuşmalardan, bu kişilerin Attila'ya bir suikast planıyla Hun Devletinin payitahtına gönderilmiş elçiler olduğu anlaşılır. Böylece daha ilk sayfadan itibaren yazar, okuyucuyu bir merak ve heyecan içine sokar. Bu başlangıç bakımından Peyami Safa'nın romanının M. Brion'un romanından daha başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Ancak Peyami Safa'nın romanının en başarılı kısmının bu başlangıcı olduğunu romanın sonraki kısımlarında bu başarıyı sürdüremediğini belirtmek gerekir.

Her iki roman arasında olayların gelişimi açısından bazı farklılıklar bulunmaktadır. Marcel Brion'un romanında Batı Roma İmparatoru Valentinien'in kız kardeşi Honoria, Attila'ya bir mektup yazarak kendisiyle evlenmek istediğini bildirir. Bu isteği Attila ciddiye almaz, cevap dahi vermez. Ancak aradan aşağı yukarı yirmi yıl geçtikten sonra bu mektubu bir savaş sebebi icat etmek için hatırlar ve imparatorun Honoria'yı ister. Kendisine Honoria'nın evlendiği ve hatta çocuklarının olduğu bildirilir. Peyami Safa'nın romanında Onorya, ülkesinden kaçarak Attila'nın yanına gelmiş ve sarayın yakınında bir kulübede yaşayan, Attila ile sık sık görüşen tutkulu bir âşık olarak tasvir edilmiştir. Onorya, Attila'nın karısı Kraliçe Kerka'nın düzenlediği bir oyunla ülke dışına çıkarılmış, fakat o tutkulu aşkı sebebiyle bir yolunu bularak tekrar gelmiştir. Marcel Brion'un romanında Attila ile Honoria hiç karşılaşmadıkları halde P. Safa'nın romanında bu ikisi arasında tutkulu bir aşk yaşanmıştır. Peyami Safa'nın romanında en fazla

öne çıkarılan ve ayrıntılı olarak işlenen konulardan biri bu aşk ve buna bağlı olarak Kraliçe Kerka'nın kıskançlığıdır. Öyle ki Attila'nın tarihsel kişiliği ve devlet adamı, komutan tarafı bunun yanında çok silik kalmıştır. Bu durum, Peyami Safa'nın romanını, Attila'nın merkezde bulunduğu bir aşk ve intikam romanına dönüştürüyor. Peyami Safa'nın bu noktaya ağırlık verdiği ya da bu hususu önemseydiği romana yazdığı önsözdeki bazı ifadelerden de anlaşılıyor. Marcel Brion'un romanında ise Attila'nın komutan ve devlet adamı kimliği daha ön plandadır, onun özel hayatına fazla yer verilmemiştir. Peyami Safa'nın Attila'nın savaşçı tarafını değil de aşklarını öne çıkarmasının sebebinin, Attila hakkındaki "vahşi", "kıyıcı" ve "barbar" imajını düzeltmek olduğu anlaşılıyor. Kitabın önsözündeki "Attilâ vahşi değildi, zira kalbi vardı. Attilâ kalpsiz değildi, zira muazzam bir aşkı vardı. Attilâ çok sevdi, çok sevildi. Attilâ, pembe-beyaz tenli nazik elli ve ince belli bir medenîden çok daha fazla kadınları sevmesini ve anlamasını bilirdi" ifadeleri bir bakıma onun bu amacını açıklamaktadır.

Attila'nın cüce soytarı Zerkon'la ilişkisi de iki romanda birbirinden çok farklıdır. Marcel Brion'un romanında bu cüce yer almakla birlikte çok silik ve geri plandadır. Bu romanın "İki Heyet Yolda" başlıklı ve "Priskos'un Hatıra Defterinden" nakledilen bölümünde cüce Zerkon, Attila'nın sarayında Romalı elçilerin de katıldığı bir davette konukları eğlendiren bir soytarı olarak görülüyor. Attila ile hususi bir yakınlığının bulunduğu dair bir bilgi yok, hatta Attila'nın ondan pek hoşlanmadığı, görmek bile istemediği, onu Hun payitahtına getiren Bleda'nın ölümünden sonra da Attila'nın cüceyi Romalı general Aetius'a göndererek "başından defettiği" belirtiliyor (s. 141). Peyami Safa'nın romanında ise Zerkon ön plandaki kişilerden biridir. Attila'nın en yakınında bulunan, yaptığı şaklabanlıklarla onu eğlendiren, hatta Attila'nın üstüne çıkıp zıplayabilecek kadar onunla laubali olan bir kişidir. Aynı zamanda Kraliçe Kerka ile gizlice anlaşarak Attila'nın sevgilisi Onorya'nın uzaklaştırılması için yapılan hilede rol alarak romanın kurgusu içinde önemli bir işlev de yüklenmiştir.

Aynı şekilde Attila'nın karısı Kraliçe Kerka'nın rolü de her iki romanda birbirinden çok farklıdır. Marcel Brion'un romanında onun adına ilk kez romanın ortalarında Roma'dan gelen sefaret heyetinin de katıldığı bir yemek daveti verdiği bilgisiyle rastlıyoruz. Bunun dışında romanda kendisinden hiç söz edilmemiştir. Peyami Safa'nın romanında ise Kraliçe Kerka en önemli kişilerden biridir. Attila'ya büyük bir aşkla bağlı olan, dolayısıyla onu çok kıskanan ve Onorya'yla ilişkisini engellemek için büyük çaba gösteren bir kadın olarak ona çok önemli bir rol verilmiştir. Marcel Brion'un romanında Honoria da geri plandadır ve vakanın gidişatına etki eden bir rolü yoktur.

Buna karşılık Peyami Safa'nın çizdiği Onorya portresi romanda belirleyici bir konumdadır.

Son olarak Attila'nın ölümüne yol açan olay da her iki romanda çok farklı şekillerde anlatılmıştır. Marcel Brion'un romanında Attila, isyan eden bir derebeyinin kızı olan İldiko'yu ilk kez babasını idam etmemesi için kendisine yalvarırken görür, isteğini kabul etmez, babasını idam ettirir, fakat kızın güzelliğinden çok etkilendiği için yanında götürür ve şaşaalı bir düğün yaparak onunla evlenir. Düğün eğlencesi sırasında ölçüyü kaçırarak kadar yiyip içen Attila, gerdek gecesinde ölür. Ölümünde babasını idam ettirdiği İldiko'nun dahli olup olmadığı bir soru işareti olarak kalmıştır. Yazar bu konuda açık bir hüküm vermez. Dolayısıyla Attila'nın ölüm sebebi şüphelidir. Peyami Safa'nın romanında ise çok farklı bir mizansen vardır. İldiko, sefer dönüşünde Attila'nın içinde bulunduğu kafilenin önünü keserek Attila'ya ilan-ı aşk eder. Bu cesareti ve güzelliği Attila'yı etkiler. Kızı yanına alan ve sarayına getiren Attila, Marcel Brion'un romanındaki gibi, onunla evlenir. Gerdek gecesinin ertesi günü uzun zaman odasından çıkmaması, kapıyı çaldıkları halde cevap alamamaları üzerine adamları kapıyı kırarak içeri girerler ve İldiko'yu elinde bir dikiş iğnesiyle Attila'nın ölüsü başında sessiz sessiz ağlarken bulurlar. Yazar, İldiko'nun bu dikiş iğnesiyle, babasının intikamını almak için Attila'yı zehirleyerek öldürdüğünü ima eder. Fakat bir dipnot koyarak Attila'nın ölümü konusunda farklı rivayetlerin bulunduğunu da belirtir: "Tarihî vesikalarda Attila'nın nasıl öldüğü meçhul kalmıştır. Hunlar, hakanlarının mev'ut eceliyle öldüğünü iddia etmişlerdir. Latin tarihleri düşmanın suikastına hedef olduğunu, Cermen an'aneleri de, anasının babasının intikamını almak isteyen İldiko'nun Attila'yı öldürdüğünü temin ediyorlar" (s. 264).

Sonuç olarak, Marcel Brion'un romanından hemen sonra yayımlanan Peyami Safa'nın *Attila* romanının, benzerlikler taşımakla birlikte sefehinin eserinden gerek kurgu ve gerekse birçok ayrıntı bakımından farklı olduğu görülmektedir. Elbette Attila'nın hayatını ele alan romanlar olarak bu ikisi birbirine benzer, fakat her iki yazarın öne çıkardığı hususlar farklıdır. Marcel Brion kitabında daha çok bir tarihçi gibi hareket etmiş, Attila'nın tarihî kişiliğini, devlet adamı ve komutan vasıflarını öne çıkarmıştır. Buna karşılık Peyami Safa Attila'nın özel hayatını ve özellikle de etrafındaki kadınlarla ilişkilerini ayrıntılı olarak vermiştir. Öte yandan Marcel Brion'un romanında Attila'nın savaşlardaki başarılarının yanı sıra başarısızlıkları da söz konusu edilmiş, Peyami Safa'nın romanında ise savaşlar ve askerî seferler çok öne çıkarılmamış, fakat onun bütün savaşları zaferle sonuçlanmış olarak gösterilmiştir. Marcel Brion'un romanında Attila'nın Türklüğüne dair

herhangi bir ima yoktur. Peyami Safa'nın romanında da kurgu içerisinde bu hususa dair herhangi bir hüküm bulunmamaktadır, hatta bir yerde Attila'nın ordusundaki askerlerden söz edilirken bu ordunun "Hunlar, Avarlar, Bulgarlar, Hungarlar, Türkler, her nevi milletler"den oluştuğu belirtilmiş (s. 117), dolayısıyla Hunlarla Türkler ayrılmıştır. Fakat daha önce belirttiğimiz gibi Peyami Safa önsözde Attila'yı "Türk başbuğu" olarak nitelemiştir. Bu ifadenin dışında Attila'nın Türklüğü gibi bir iddia romanda işlenmemiştir.

Kaynaklar

"Atilâ ve Peyami Safa", *Resimli Şark*, nr. 14, Şubat 1932.

Marcel Brion (2005), *Attila*, İleri Yayınları, İstanbul.

Murat Belge (2006), "Kim Demiş Attila'nın Bugünle İlgisi Olmadığını?", *Milliyet* Kitap Eki, 12 Şubat.

Peyami Safa (2010), *Attila*, Ötüken Yayınevi, İstanbul.